

LUCIDA
INTERVALLA

PRILOZI ODELJENJA ZA
KLASIČNE NAUKE

31
(1/2005)

FILOZOFSKI FAKULTET
U BEOGRADU
2006

Jelena Savić, Milica Kisić, Noel Putnik

Tri Ciceronova pisma Atiku*

I,12

Između prethodnog sačuvanog pisma Atiku i ovoga pisma, datiranog 1. januarom 61, proteklo je blizu tri i po godine. Pismo je napisano ubrzo po Atikovom odlasku u Epir, a u njemu je reč o izvesnoj Ciceronovoj novčanoj transakciji s kojom je Atik očigledno već upoznat, zatim o Ciceronovom kolebanju oko odbrane kolege Antonija i problemima sa izvesnim oslobođenikom, i najzad o iznenadnoj smrti jednog mladog roba. Od šire poznatih događaja spominje se Pompejev razvod i skandal koji je o jednoj svetkovini izazvao Publije Klodije (što će Ciceron u kasnijim pismima detaljnije izlagati i tumačiti).

Ona Teukrida¹ je stvarno gnjavator, a ni Kornelije² nije od onda dolazio Terenciji. Slutim da ću morati da pribegnem Konsidiju³, Aksiju⁴ ili Seliciju⁵. Jer, Cecilije⁶ ni rodbini paru u zajam ne daje bez jedan posto kamate. Da se vratim na ono prvo: ništa bezočnije, podmuklije i gnjavežnije video nisam: »Evo šaljem oslobođenika«, »Pa ja rekoh Titu«... Sami izgovori i zavlačenja. Nego, možda da pustim *stvari svojim tokom*⁷. Pompejeva

* Ciceronova pisma koja ovde donosimo u prevodu i s komentarom deo su buduće knjige koja će sadržati kompletna *Pisma Atiku* I–II u izdanju Izdavačke knjižarnice Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci. Prevod je izrađen prema D. R. SHACKLETON BAILEY, *Cicero's Letters to Atticus*, I, Cambridge 1965. Za komentar su korišćeni i R. Y. TYRRELL—L. C. PURSER, *The Correspondence of M. Tullius Cicero*, I, Dublin—London 1904³. Pismo I,12 obradila je J. Savić, 16 M. Kisić, a 18 N. Putnik.

¹ O tom pseudonimu v. »Zašto *Teucris*?« u ovoj svesci, str. 73–76.

² Možda jedan od pontifika; verovatno klijent porodice Scipiona.

³ Kvint Konsidije, senator, bio je poznat po svojoj konzervativnoj politici, ogromnom bogatstvu, i zajmovima uz kamatu.

⁴ Kvint Aksije, senator i lihvar.

⁵ Verovatno je i Selicije bio senator i, očigledno, lihvar. Spominje se kao prijatelj Lentula Spintera.

⁶ Atikov ujak, imućan vitez preke naravi, čije će bogatstvo Atik naslediti 58.

⁷ Deo jednog Menandrovog stiha (Meineke IV, str. 361).

prethodnica mi javlja da će Pompej otvoreno pokrenuti pitanje Antonijeve zamene, a istovremeno će pretor izneti tu stvar pred narod. Slučaj je takav da ja tog čoveka ne mogu braniti a da ostanem neokaljan, ni u očima časnih ljudi ni u očima populara; niti se, što je najvažnije, meni samome mili da ga branim.⁸ No, ima tu još jedna stvar koju ti poveravam da je ispitaš. Ima jedan moj oslobođenik, pravi dripac, onaj Hilar⁹, tvoj računovođa i klijent. Javlja mi tumač Valerije¹⁰ – a i Tijil¹¹ mi piše da je to čuo – kako se ovaj nalazi kod Antonija, i da Antonije pri ubiranju novca govori da od toga jedan deo ide meni te da sam ja zato poslao svog oslobođenika da čuva naše zajedničke pare. To me je jako pogodilo. Nisam, doduše, poverovao u to, ali je neke priče izvesno bilo. Ti sve to istraži, ispitaj i razaberi, pa onog smutljivca, ako ikako možeš, skloni odande. Valerije kaže da ona priča potiče od Gneja Plancija¹². Tebi poveravam da jasno razvidiš o čemu se radi.

Pompej mi je, po opštem mišljenju, veoma naklonjen. Njegov razvod od Mucije¹³ nailazi na veliko odobravanje. — Svakako si čuo da je o državnoj svetkovini u kući Gaja Cezara pri obredu zatečen Publije Klodije

⁸ Gaj Antonije Hibrida, mlađi sin čuvenog govornika i stric budućeg trijumvira Marka Antonija. Podržavao je Sulinu diktaturu i profitirao od njegovih proskripcija; izbačen iz senata zbog finansijskih malverzacija, uspeo je da se vrati i 66. postane Ciceronov kolega u preturi, a 63. kolega u konzulatu. Po isteku mandata dobija na upravu provinciju Makedoniju. Zbog zloupotreba na položaju upravnika provincije (62–60), Antonije je izveden pred sud, pa je i osuđen na progonstvo (59), premda ga je Ciceron branio; pomilovao ga je Cezar 44. godine. Svoju burnu političku karijeru Antonije završava 42. na položaju cenzora.

⁹ Inače nepoznat.

¹⁰ Inače nepoznat. Tumači su redovno pratili rimske službenike u provincijama, ali su postojali i u samom Rimu, za potrebe komunikacije sa stranim poslanstvima.

¹¹ Autor tri epigrama u Palatinskoj antologiji.

¹² Viteškog je porekla; u ovo vreme služio je kao vojni tribun u Makedoniji.

¹³ Kćerka Mucija Scevole, konzula 95, polusestra braće Metela Celera i Metela Nepota (konzula 60. odn. 57). Pompeju je, kao treća žena, rodila troje dece. Razvod je usledio kao posledica njenog navodnog neverstva, a u aferu je bio umešan Gaj Julije Cezar. Otuda se »odobravanje« tumači kao nada senatora da se odnosi između Pompeja i Cezara kvare.

Aprije¹⁴ u ženskoj odeći, da ga je zaštitila i napolje izvela jedna mlada robinja, i da je izbio velik skandal.¹⁵ Tebi to, siguran sam, teško pada.

Nemam više šta da ti pišem, a ionako sam dosta pometen (što vidiš po pisanju): moj čitač Sositej¹⁶, ljubak dečko, preminuo je, i to me je potreslo možda više nego što bi smela da me potrese smrt jednog roba. Piši često, molim te. Ako nemaš o čemu, piši šta god ti padne na pamet.

1. januara, za konzulata Marka Mesale i Marka Pizona.¹⁷

Teucris illa lentum sane negotium, neque Cornelius ad Terentiam postea rediit. opinor, ad Considium, Axiium, Selicium confugiendum est; nam a Caecilio propinqui minore centesimis nummum movere non possunt. sed ut ad prima illa redeam, nihil ego illa impudentius, astutius, lentius vidi. »libertum mitto«. »Tito mandavi.« σκίψεϊς atque ἀναβολαί. sed nescio an ταυτόματων ἡμῶν. nam mihi Pompeiani prodromi nuntiant aperte Pompeium acturum Antonio succedi oportere, eodemque tempore aget praetor ad populum. res eius modi est ut ego nec per bonorum nec per popularem existimationem honeste possim hominem defendere, nec mihi libeat, quod vel maximum est. etenim accedit hoc, quod totum cuius modi sit mando tibi ut perspicias. libertum ego habeo, sane nequam hominem, Hilarum dico, ratiocinatore et clientem tuum. de eo mihi Valerius interpres nuntiat Thyillusque se audisse scribit haec, esse hominem cum Antonio; Antonium porro in cogendis pecuniis dicitare partem mihi quaeri et a me custodem communis quaestus libertum esse missum. non sum mediocriter commotus, neque tamen credidi; sed certe aliquid sermonis fuit. totum investiga, cognosce, perspice et nebulonem illum, si quo pacto potes,

¹⁴ Potomak porodice Klaudija, koja je počev od 495. pre n.e. u gotovo svakoj generaciji dala konzule. Klodije je 60-tih služio u vojsci na Istoku, 65. je nastupio kao sudija u procesu protiv Katiline, 61. bio je kvestor. Čuven je po svom popularskom političkom opredeljenju, koje je zastupao tako što je istupio iz svoje porodice i usinjenjem postao plebejac.

¹⁵ O toj svetkovini v. niže belešku ispred I,16.

¹⁶ Inače nepoznat.

¹⁷ Iako Ciceron nema običaj da datira pisma po godinama, obično to čini u pismima koja piše neposredno po stupanju novih konzula na dužnost. Marko Valerije Mesala Niger bio je Ciceronov prijatelj i saveznik. Marko Pupije Pizon Frugi nagrađen je konzulatom za službu legata u Pompejevoj vojsci od 67. do 62; bio je Ciceronov drug tokom studija u Atini, a suparnik mu postaje svojim pristajanjem uz Klodija.

ex istis locis amove. huius sermonis Valerius auctorem Cn. Plancium nominabat. mando tibi plane totum ut videas cuius modi sit.

Pompeium nobis amicissimum constat esse. divortium Muciae vehementer probatur. P. Clodium Appi f. credo te audisse cum veste muliebri deprehensum domi C. Caesaris cum sacrificium pro populo fieret, eumque per manus servulae servatum et eductum; rem esse insigni infamia. quod te moleste ferre certo scio.

Quid praeterea ad te scribam non habeo, et mehercule eram in scribendo conturbator. nam puer festivus, anagnostes noster Sositheus, decesserat meque plus quam servi mors debere videbatur commoverat. tu velim saepe ad nos scribas. si rem nullam habebis, quod in buccam venerit scribito.

Kal. Ian. M. Messalla M. Pisone coss.

I,16

Praznik Dobre Boginje (Bona Dea) slavljen je početkom decembra u kući za tu priliku odabranog visokog rimskog zvaničnika. Tajnim ceremonijama prisustvovali su Vestine sveštenice i samo je ženama bilo dopušteno da u njima učestvuju. Prethodne se godine svetkovina održala u Ciceronovom domu, sa Terencijom kao glavnim organizatorom, a te, 62. godine, red je došao na Julija Cezara, tadašnjeg prvosveštenika (*pontifex maximus*).

Mladi Publije Klodije Pulher, aristokrat poreklom, no popular po ubeđenju, već dobro poznat po beskrupuloznosti i nemoralu, uspeo je da se prerušen u ženu krišom uvuče u Cezarovu kuću kako bi se tamo sastao sa Pompejom, Cezarovom suprugom i svojom aktuelnom ljubavnicom. Uljez je zahvaljujući jednoj od prisutnih žena ubrzo raskrinkan, a čitav je događaj u Rimu izazvao veliki skandal. Poniženi Cezar se bez oklevanja razveo, a slučaj svetogrđa i narušavanja verskih zakona iznesen je pred Senat. Ovaj se našao suočen sa teškim i škakljivim zadatkom: suđenje je bilo nemoguće izbeći, a znalo se da će zasigurno izazvati revolt populara.

Taktiziranje Senata, uz pretnje i ispade Klodijevih pristalica, odložili su formiranje sudskog veća i početak spora za jul 61. Klodije je odbranu bazirao na lažnom alibiju, po kojem je na dan praznika Dobre Boginje boravio u etrurskom gradu Interamni. Ciceron je kao svedok tužilaštva pobio Klodijevu izjavu tvrdnjom da je optuženog lično video u Rimu. Dalji tok suđenja verodostojno je izložen u Ciceronovom pismu koje sledi.

Rim, početak jula 61.

Pitaš me šta se to zbilo na suđenju, te mu je ishod ispao do te mere suprotan sveopštim očekivanjima, a zanima te i zašto sam u celoj stvari

zauzeo manje borben stav nego inače. Odgovoriću ti onako po homerski¹⁸: najpre na drugo, a potom na prvo pitanje.

Ja sam, sve dok je valjalo braniti autoritet Senata, vojevao tako žestoko i predano, da su me u toj borbi posvuda pratili oduševljeni povici okupljene mase. Ukoliko si ikada verovao u moju odvažnost na polju politike, tada bi mi stvarno skinuo kapu! Kakav sam samo rusvaj napravio kad se ono Klodije nameračio da drži govore po narodnim skupovima, sve koristeći moje ime da izazove neraspoloženje ljudi [prema Senatu]. Kako sam se tek obrušio na Pizona, Kuriona¹⁹ i čitavo to društvanje! Kako sam se oštro okomio na izlapele starkelje i obesnu mladež! Sto puta sam, tako mi Boga!, pozeleo da budeš uz mene – ne samo da me posavetuješ, već i kao očevidac sve te moje makljaže.

Onda je, međutim, Hortenzije²⁰ smislio da preko plebejskog tribuna Fufija proturi predlog jednog verskog zakona, koji se od konzulskog predloga nije razlikovao ni po čemu drugom do po sastavu sudskog veća, a to se u našem slučaju upravo ispostavilo kao presudno.²¹ Iz sve je snage zapeo da predlog bude usvojen, pošto je i sebe i druge ubedio da nema tog sudskog veća pred kojim bi se Klodije izvukao nekažnjen. Uvidevši, dakle, da sud čini sve sama sirotinja, uvukao sam rogove i kao dokaze izneo isključivo činjenice do te mere poznate, da ih baš nikako nisam mogao zaobići.

Da se ja sada vratim sa onog drugog na ono prvo: ako, dakle, pitaš za razlog Klodijevog oslobađanja od optužbi, on svakako leži u materijalnoj i moralnoj bedi sudija. Sve se to dogodilo zahvaljujući Hortenzijevoj lošoj proceni: on je, iz straha da Fufije ne stane na put donošenju zakona (jer je ovaj predložen pod okriljem Senata), sasvim previdio da je bilo pametnije ostaviti Klodija u svoj sramoti jednog optuženika, nego ga prepustiti

¹⁸ *Hysteron proteron* su kao homersku figuru zapazili aleksandrijski filolozi.

¹⁹ O Pizonu v. nap. 17. Gaj Skribonije Kurion, konzul 76, pod Sulom upravnik Makedonije.

³ Kvint Hortenzije Hortal, govornik i političar aristokratskog porekla. Atikov blizak prijatelj, s Ciceronom u promenljivim odnosima.

²¹ Konzuli M. Mesala i M. Pizon predložili su da sudsko veće bira pretor, a Fufije da se sudije odaberu žrebom iz spiska sudija (*album iudicum*).

onakvom nepouzdanom sudu. Zasleypljen mržnjom, požurio je da stvar iznese pred sud, uz reči da je za Klodijev vrat i tup mač dovoljno ubojit.

No, ako te zanima kakvo je suđenje bilo sve u svemu, kažem ti – neverovatnog ishoda! Tako sada i drugi kritikuju Hortenzijev potez, baš kao što sam ja činio od samog početka. Konačan izbor sudija²² je obavljen uz veliku larmu, pri čemu je tužilac, poput valjanog cenzora, eliminisao pokvarenjačine, dok je optuženi, kao kakav bolećivi upravnik gladijatorske škole, odstranio sve iole čestite ljude²³. Već i samo pojavljivanje sudija bilo je dovoljno da se pošten svet zdravo isprepada. Nikada se grđa bagra nije okupila ni u kockarnici: senatori izopšteni iz Senata, vitezovi bez prebijene pare, tribuni koji bi se pre mogli nazvati sponzorušama nego sponzorima ove države. Ostala je, doduše, nekolicina časnih ljudi, koje Klodije nije mogao izbeći ni ovim završnim odabirom sudija. Oni su u tom neprikladnom društvu sedeli tužni i pokunjeni, potpuno ošamućeni od tolike grdobe.

Pravo je čudo sa koliko su ozbiljnosti i doslednosti u ovakvom sudu obavljeni uvodni procesi čitavog spora. Zahtevi optuženog su neprekidno odbijani, dok je tužilac dobio i više povoljnosti nego što je tražio. U takvim je okolnostima Hortenzije, naravno, trijumfovaio zbog svoje pronicljivosti, a svako je optuženog već unapred video po sto puta osuđenog. Trebalo je samo da čuješ dreku Klodijevih pristalica kada sam pozvan da svedočim, pa me je namah opkolila grupa sudija spremnih da za mene polože sopstvene živote. Taj mi se gest učinio časnijim od onog, kada su tvoji Atičani²⁴ dozvolili Ksenokratu²⁵ da svedoči bez zakletve, ili onog, kad su naše sudije odbili da proveravaju finansijske arhive Metela

²² I tužilac i optuženi imali su pravo da iz spiska sudija uklone one za koje su smatrali da im najviše ugrožavaju interese.

²³ Aludira se na kupovinu robova i zarobljenika za gladijatorske igre: upravnik gladijatorske škole bi obično poštedito ljude plemenita porekla ili valjanog morala, birajući one najgore za predstojeću pogibiju.

⁷ Ciceron pravi dovitljivu igru rečima na račun Atikovog nadimka i njegovog dugotrajnog boravka u Grčkoj.

⁸ Platonov učenik, od 339. do 314. čelu Akademije. Atinjani su do te mere vrednovali njegovu reč da su mu jednom prilikom, mimo sudskog protokola dopustili da bez položene zakletve istupi kao glavni svedok na nekom suđenju.

Numidika²⁶, bez obzira na pravila suda. Ovo što mi se dogodilo sve to nadmašuje!

Na povike sudija da sam ja spas za državu, očas su se primirili i optuženi i njegove pristalice. Sledećeg se jutro kod mene okupilo isto onoliko ljudi, koliko me je otpratilo kući onomad, kad mi je istekao konzulat. Naši su vajni senatori izjavili da se na sud neće ići bez telohranitelja. Zahtev je iznesen pred veće i samo je jedan glas bio protiv. Potom je cela stvar dostavljena Senatu, a ovaj je svečano objavio kićeni dekret sa pohvalom sudijama i uputstvima za magistrate. Niko nije ni pomišljao da će se Klodije uopšte odazvati na optužnicu.

Sad mi kažite Muze, (vi, stanarke olimpskih dvora,)

kako je vatra prva (na brodove ahejske) pala...²⁷

Znaš onog Čelavka²⁸? Da, baš onog što je oteo imanje Nanejevih²⁹, tog što me je na sva usta kovao u zvezde i o čijem sam ti pohvalnom govoru o meni već ranije pisao. E, upravo je on u roku od nekoliko dana, uz pomoć jednog jedinog roba (i to bivšeg gladijatora!) završio ceo posao. Lepo je pozvao sudije u kuću, pa jednima svašta izobecavao, drugima zagarantovao novac, treće podmitio. Nekima je čak, o grozote!, umesto novčane nadoknade sredio da provedu noć sa izvesnim ženama, ili se upoznaju sa mladanim plemićima. I tako, čak i kada se pošten svet povukao, a forum ispunio sve samim robovima, našlo se tu dvadeset pet sudija dovoljno odvažnih da, i pored silne opasnosti, opšte dobro brane i po cenu glave. Za preostalog trideset jednog važnija je bila mast nego čast. Katul³⁰ je kasnije susreo jednog od njih, pa ga je priupitao zašto su uopšte insistirali na telohraniteljima. Da se nisu možda plašili da ih neko ne odžepari? Eto, izložio sam ti u kratkim crtama na šta je ličilo suđenje i zašto se optuženi izvukao.

Stalno pitaš kako stoje stvari sa državom, a kako sa mnom. Znaj da je,

²⁶ Metel Numidik, konzul 109, vodio rat protiv Jugurte; suđeno mu je *de repetundis*.

²⁷ *Ilijada* 16,112–3, preveo Miloš Djurić.

²⁸ Marko Kras, budući trijumvir, čiji su preci i Liciniji Kalvi. Nadimak Kalv (*calvus* »ćelav«) na duhovit način pokriva i taj podatak i Krasov fizički nedostatak.

²⁹ Kras se beskrupulozno okoristio nesrećom pomenute porodice, nastradale za vreme proskripcija, sramno povoljnom kupovinom njihovog imanja.

³⁰ Q. Lutatius Catullus, konzul 78, cenzor 65.

ako nam kakav bog ne pomogne, kroz samo ovo jedno suđenje sudbina Republike iskliznula iz naših ruku, sudbina za koju si ti mislio da je sigurna zahvaljujući mom političkom radu, a ja zahvaljujući božjem providenju i za koju mi se činilo da se čvrsto temelji na jedinstvu čestitih ljudi i ugledu mog konzulata. I sve to, naravno, ukoliko se suđenjem može nazvati skup od trideset najneodgovornijih i najgrđih Rimljana, što primaju mito i nipodaštavaju svaki red i zakon, ili ako se uopšte sudom smatra mesto na kojem svaka šuša poriče događaje za koje i vrapci znaju da su se uistinu zbili.

Pa ipak – da te u tom pogledu utešim – pokvarenjaštvo ne trijumfuje u svojoj pobedi onoliko, koliko su se rdavi ljudi ponadali da hoće posle ovakvog šamara državi. Očigledno su mislili da će, nakon kraha religije i čestitosti, te gubitka vere u pravosuđe i autoritet Senata, pokvarenjaštvo i obest vrlo skupo naplatiti bol što su za mog neumoljivog konzulata pretrpeli oni najrdaviji. I opet sam ja (čini mi se da nije ružno što se pred tobom hvališem, posebno u pismu namenjenom isključivo tebi), kažem, opet ja podigao moral valjanim ljudima potonulim u malodušje, ja im ulio snagu i postavio ih na noge. Onda sam osuo drvlje i kamenje na podmitljive sudije i time ućutkao sve simpatizere i pripadnike pobedničke strane. Što se konzula Pizona tiče – ionako nisam dozvoljavao da u bilo čemu zauzme čvrstu poziciju, a ovoga sam mu puta zakinuo upravu nad Sirijom, koja mu je već bila zagarantovana. Pozvao sam Senat na nekadašnju strogost i izvukao ga iz zasenka. Klodija sam na njegove oči pokopao u Senatu – najpre dugim i veličanstvenim propovednim govorom, a potom i u retorskom dvoboju. Kako je to izgledalo, možeš samo da naslutiš iz ponekog detalja, jer ostatak nikako ne može da dočara snagu i draž onog drevnog nadmetanja, koje vi tamo zovete *agon*.

U Senatu smo se okupili 15. maja. Kada je na mene došao red, rekao sam mnogo toga na temu delikatnosti aktualne situacije u državi, a to mi je došlo kao sjajan šlagvort da nadahnuto obodrim senatore da ne klonu duhom i ne dozvole da ih tek jedan udarac obori. Izložio sam da on, po meni, nije razlog za strah ili ćutanje i trpljenje, te da bismo ispali potpune budale ako ne bismo reagovali, ili najgore kukavice ukoliko bi nas taj jedan udarac zastrašio. Dodao sam da su se Lentul i Katilina svojevremeno dva puta provukli nekažnjeni, pa da su i sada sudije oslobodili državnog neprijatelja. »Grešiš, Klodije«, rekao sam, »nisu te na sudu po-

štedeli da bi se šetao Rimom, već da bi sedeo u zatvoru. Nisu hteli da te zadrže u zemlji, nego da te liše mogućnosti progonstva. Stoga, senatori, glavu gore, pa budite dostojanstveni kao i pre! Još se drži političko jedinstvo čestitih ljudi: jesu pretrpeli bol, ali im je vrlina ostala netaknuta. Nije nikakva nova šteta načinjena, samo je već postojeća obelodanjena. Sude nje jednom pokvarenjaku samo je raskrinkalo još njemu sličnih.« Ali šta ja to radim? Izložih ti gotovo čitav govor u pismu. Hajde da se vratim na retorski dvoboj.

Ustane ti naš lepotančić, pa me optuži da sam bio u Bajama³¹. Znam da je to laž, ali svejedno odvratim: »Ma nije valjda? A to mu, kažeš, dođe isto kao da sam oskrnavio verski obred?« – »Šta uopšte«, pita on, »traži jedan Arpinjanin pokraj banjskih voda?«; a ja ću na to: »Za to se bolje obrati svom patronu!³² Baš je on maznuo banjsku vilu od jednog Arpinjanina.« (Znaš već Marijevo imanje.) »Dokle ćemo trpeti ovoga kralja?!«, zavapi ti on, a ja odgovorim: »Što ti o kraljevima, kad te onaj tvoj Kralj³³ nije ni pomenuo u oporuci?«(Klodije se, naime, bio nameračio na njegovo nasleđstvo). »Ti si sebi kuću kupio!«, dobaci on, a ja mu kažem: »Pa to zvuči tako prekorno da čovek pomisli kako mi prebacuješ da sam kupio sudije a ne kuću!« – »Tebi sudije nisu verovala ni kad si zakletvu položio!«, na to će on, a ja mu ne ostanem dužan: »Itekako mi je poverovalo njih dvadeset pet, a onaj trideset i jedan tebi nije ni morao da veruje. Oni su za to unapred dobili pare!« Potom sam nagrađen bučnim ovacijama, na šta se Klodije smesta umusio i podvio rep.

Sa mnom, dakle, stvari stoje tako, da sam sa valjanim svetom u jednako dobrim onosima kao i pre tvog odlaska, a sa šljamom i gradskom bagrom čak i u boljim. Uopšte mi nije škodilo što se moje svedočenje naizgled nije isplatilo. Neraspoloženje koje je prema meni postojalo splasnulo je bezbolno, tim pre što su pristalice počinitelaca nedela bili primorani da priznaju kako je savršeno jasan slučaj nepravedno rešen

³¹ Banja i odmoriste poslovično loše reputacije, okarakterisana kao stecište nemoralnog sveta. Ciceron je ustvari boravio na svom imanju (*Pompeianeum*), tridesetak kilometara udaljenom od notorne banje, što je Klodiju bio dovoljan izgovor za napad.

³² Patron – Kurion, kupio je, iskoristivši proskripcije, vilu dotičnog Marija po veoma niskoj ceni.

³³ Kvint Marcije Reks bio je oženjen Klodijevom sestrom. Očigledno je negde u to vreme umro, a da zetu ništa testamentom ništa nije zaveštao.

korumpiranjem sudija. Došlo je dotle da ova jadna i bedna svetina, rulja što parazitira na državnim parama, misli da sam glavni miljenik našeg Velikana³⁴. I zaista, do te smo se mere nas dvojica divno zbližili, da ga oni naši kafanski zaverenici – sve sami klinci paperjastih bradica, već između sebe zovu Gnejem Ciceronom. Tako na igrama i gladijatorskim nadmetanjima dobijam zadivljujuće aplauze, bez ijednog zvižduka neodobravanja.

Trenutno iščekujemo izbore za konzule. Tu je, na opšte neslaganje, naš Velikan ugurao Aulovog sina³⁵, pri čemu se nije poslužio ni ugledom ni uticajem, već onim sredstvima, za koja Filip kaže da se njima da osvojiti svaka tvrđava, samo ako magarac pretovaren zlatom ima kuda da se do nje popne. Kažu da se tog dela posla pothvatio onaj dubler³⁶ od konzula, pa da kod njega u kući borave i raznosaci novca.³⁷ Ja u to ne verujem, ali su svejedno na inicijativu Katona i Domicija u Senatu izglasana već dva zabrinjavajuća vanredna dekreta usmerena protiv konzula: jedan koji dopušta da se pretresaju kuće magistrata, i drugi koji okupljanje raznosaca novca u jednom domu proglašava antidržavnim delovanjem.

Uz to je plebejski tribun Lurkon, koji je u službu ušao u skladu sa odredbama Elijevog zakona, oslobođen obaveze da se pridržava i tog i Fufijevog zakona, a sve da bi bio usvojen nacrt zakona o korupciji što ga je upravo on i predložio.³⁸ Sama tribunova ćopavost govori da nam se crno piše³⁹! Izbori su zbog svega odloženi za 27. jul. Novina u zakonu je stavka, po kojoj svako ko obeća tribama novac ne snosi posledice sve dok

³⁴ Misli se na Gneja Pompeja – počasno ime *Magnus* dobio je od Sule nakon uspešnih vojnih operacija u Africi. Pozivanje na taj nadimak ovde ima nesumnjiv prizvuk ironije.

³⁵ Lucija Afranija, koga Ciceron naziva po ocu iz ne sasvim jasnih razloga (možda ukazujući na njegovo neznatno poreklo).

³⁶ *Δευτεργωνιστής* – termin za sporednog (drugog) glumca u grčkom pozorištu.

³⁷ Raznosaci novca su u predizbornoj kampanji delili novac stanovništvu. Bilo je pokušaja da se ta pojava suzbije ili barem ograniči.

³⁸ Elijev i Fufijev zakon (doneti 153) zabranjivali su da se donose zakonski predlozi između zakazivanja i održavanja izbora.

³⁹ Osoba sa telesnim manama nije mogla da izvršava funkciju konzula, dok to pravilo nije striktno primenjivano u slučaju tribunata. Svaki se ovakav hendikep svejedno u antičkom svetu tumačio kao zloslutno znamenje.

ga i ne isplati. Ukoliko, međutim, da novac, dužan je da doživotno plaća kaznu od 3000 sestercija po tribi. Klodije je, dakle, taj zakon već ispoštovao, samim tim što ionako samo obećava pare, a ne isplaćuje ih.

Avaj, ako Aulov sin postane konzul, ta, meni tako draga institucija što ju je Kurion svojevremeno apoteozom zvao, neće više vredeti ni pišiva boba! Elem, te njihove konzulate ič ne zarezivati, no je nama filozofirati, baš kao što ti i činiš.

Što se tiče tvoje odluke da ne otputuješ u Aziju, više bih voleo da si otišao i bojim se da ti to ne izazove nekakve komplikacije. Svejedno, ne mogu da te krivim, tim pre što ni sam nisam otišao u provinciju.⁴⁰

Sasvim su mi dovoljni pohvalni stihovi što si ih urezao u Amaltejino svetište, posebno kad me je već Tiil⁴¹ izneverio, a Arhija⁴² mi nije posvetio ni redak. Bojim se da će se on, pošto je dovršio pesmu o Lukulima⁴³ na grčkom, sada posvetiti pisanju cecilijanske drame⁴⁴.

Zahvalio sam Antoniju u tvoje ime i ono pismo predao Maliju. Do sada sam ti pisao ređe nego što bi trebalo, jer nisam imao pogodnog kurira, a i nisam bio siguran gde se tačno nalaziš. Hvalio sam te na sva usta [ne bi li se neko ponudio da ti ponese pismo].

Ukoliko mi Cincije poveri neki od tvojih poslova, pozabaviću se njime. On je, međutim, trenutno više zaokupljen sopstvenim brigama, a i ja sam tu da mu se nađem. Ako se ubuduće budeš zadržavao na jednom mestu, slobodno očekuj silna pisma od mene. Ti se potruđi da me u pisanju nadmašiš! Voleo bih da mi opišeš taj tvoj Amaltejon⁴⁵, posebno

⁴⁰ Ciceron je odlagao odlazak u provinciju koji je bio obaveza bivših konzula. Upravu nad Kilikijom preuzeće tek 51.

⁴¹ Ne preterano značajan pisac epigrama i Ciceronov prijatelj.

⁴² Licinije Arhija, pesnik iz Antiohije, autor velikog broja epigrama i poema u slavu Marija i Lucija Lukula. Započeo je delo posvećeno Ciceronovim podvizima koje nikada nije dovršio.

⁴³ Ni brat Lucija Lukula, Marko Lukul, nije u vojnoj slavi zaostajao za njim: godine 71. proslavio je trijumf nakon niza pobeda na području Balkana.

⁴⁴ Drama nazvana po Staciju Ceciliju, piscu palijata iz II veka pre n.e. Ciceron, po svemu sudeći, misli na Arhijino delo posvećeno Kvintu Metelu Piju, pesnikovom bliskom prijatelju.

⁴⁵ Hram sa vrtom na Atikovom imanju u Butrotu posvećen nimfi Amalteji. Amalteja je po legendi, na Rejinu molbu, odgajala malog Zeusa kako bi ga sačuvala od Krona.

arhitekturu i položaj hrama. Pošalji i pesme i predanja o Amalteji, sve što ti je pri ruci. Baš bih voleo da sagradim jedan takav u Arpinu. Poslaću ti neka od svojih pisanija, mada nijedno nije sasvim dovršeno.

Quaeris ex me quid acciderit de iudicio quod tam praeter opinionem omnium factum sit, et simul vis scire quo modo ego minus quam soleam proeliatum sim. respondebo tibi ὕστερον πρότερον, Ὀμηρικῶς.

Ego enim, quam diu senatus auctoritas mihi defendenda fuit, sic acriter et vehementer proeliatum sum ut clamor concursusque maxima cum mea laude fierent. quod si tibi umquam sum visus in re publica fortis, certe me in illa causa admiratus esses. cum enim ille ad contiones confugisset in iisque meo nomine ad invidiam uteretur, di immortales! quas ego pugnans et quantas strages edidi! quos impetus in Pisonem, in Curionem, in totam illam manum feci! quo modo sum insectatus levitatem senum, libidinem iuventutis! saepe, ita me di iuvent, te non solum auctorem consiliorum meorum verum etiam spectatorem pugnarum mirificarum desideravi. postea vero quam Hortensius excogitavit ut legem de religione Fufius tribunus pl. ferret, in qua nihil aliud a consulari rogatione differebat nisi iudicum genus (in eo autem erant omnia), pugnavitque ut id ita fieret, quod et sibi et aliis persuaserat nullis illum iudicibus effugere posse, contraxi vela perspicuus inopiam iudicum neque dixi quicquam pro testimonio nisi quod erat ita notum atque testatum ut non possem praeterire.

Itaque si causam quaeris absolutionis, ut iam πρὸς τὸ πρότερον revertar, egestas iudicum fuit et turpitudine. id autem ut accideret commissum est Hortensi consilio, qui, dum veritus est ne Fufius ei legi intercederet quae ex senatus consulto ferebatur, non vidit illud, satius esse illum in infamia relinqui ac sordibus quam infirmo iudicio committi, sed ductus odio properavit rem deducere in iudicium, cum illum plumbeo gladio iugulatum iri tamen diceret.

Sed iudicium si quaeris quale fuerit, incredibili exitu, sic uti nunc ex eventu ab aliis, a me tamen ex ipso initio consilium Hortensi reprehendatur. nam ut reiectio facta est clamoribus maximis, cum accusator tamquam censor bonus homines nequissimos reiceret, reus tamquam clemens lanista frugalissimum quemque secerneret, ut primum iudices consederunt, valde diffidere boni coeperunt. non enim umquam turpior in ludo talario consessus fuit: maculosi senatores, nudi equites, tribuni non tam aerati quam, ut appellantur, aerarii. pauci tamen boni inerant, quos reiectione

fugare ille non potuerat, qui maesti inter sui dissimilis et merentes sedebant et contagione turpitudinis vehementer permovebantur. hic, ut quaeque res ad consilium primis postulationibus referebatur, incredibilis erat severitas nulla varietate sententiarum. nihil impetrabat reus, plus accusatori dabatur quam postulabat. quid quaeris? triumphabat Hortensius se vidisse tantum, nemo erat qui illum reum ac non miliens condemnatum arbitraretur. me vero teste producto credo te ex acclamatione Clodi advocatorum audisse quae consurrectio iudicum facta sit, ut me circumsteterint, ut aperta iugula sua pro meo capite P. Clodio ostentarint. quae mihi res multo honorificentior visa est quam aut illa, cum iurare tui cives Xenocratem testimonium dicentem prohibuerunt, aut cum tabulas Metelli Numidici, cum eae, ut mos est, circumferrentur, nostri iudices adspicere noluerunt; multo haec, inquam, nostra res maior. itaque iudicum vocibus, cum ego sic ab iis ut salus patriae defenderer, fractus reus et una patroni omnes conciderunt. ad me autem eadem frequentia postridie convenit quacum abiens consulatu sum domum reductus. clamare praeclari Ariopagitae se non esse venturos nisi praesidio constituto. refertur ad consilium. una sola sententia praesidium non desideravit. defertur res ad senatum. gravissime ornatissimeque decernitur, laudantur iudices, datur negotium magistratibus. responsurum hominem nemo arbitratur.

Ἔσπετε νῦν μοι, Μοῦσαι... ὅπως δὴ πρῶτον πῦρ ἔμπεσε.

Nosti Calvum ex Nanneianis illum, illum laudatorem meum, de cuius oratione erga me honorifica ad te scripseram. biduo per unum servum, et eum ex ludo gladiatorio, confecit totum negotium. arcessivit ad se, promisit, intercessit, dedit. iam vero (o di boni, rem perditam!) etiam noctes certarum mulierum atque adulescentulorum nobilium introductiones non nullis iudicibus pro mercedis cumulo fuerunt. ita summo discessu bonorum, pleno foro servorum, XXV iudices ita fortes tamen fuerunt ut summo proposito periculo vel perire maluerint quam perdere omnia; XXXI fuerunt quos fames magis quam fama commoverit. quorum Catulus cum vidisset quendam, »quid vos« inquit »praesidium a nobis postulabatis? an ne nummi vobis eriperentur timebatis?« habes, ut brevissime potui, genus iudici et causam absolutionis.

Quaeris deinceps qui nunc sit status rerum et qui meus. rei publicae statum illum quem tu meo consilio, ego divino confirmatum putabam, qui bonorum omnium coniunctione et auctoritate consulatus mei fixus et

fundatus videbatur, nisi quis nos deus respexerit, elapsum scito esse de manibus uno hoc iudicio, si iudicium est triginta homines populi Romani levissimos ac nequissimos nummulis acceptis ius ac fas omne delere et, quod omnes non modo homines verum etiam pecudes factum esse sciant, id Talnam et Plautum et Spongiam et ceteras huius modi quisquilias statuere numquam esse factum. sed tamen, ut te de re publica consoler, non ita ut sperarunt mali, tanto imposito rei publicae vulnere, alacris exsultat improbitas in victoria. nam plane ita putaverunt, cum religio, cum pudicitia, cum iudiciorum fides, cum senatus auctoritas concidisset, fore ut aperte victrix nequitia ac libido poenas ab optimo quoque peteret sui doloris, quem improbissimo cuique inusserat severitas consulatus mei. idem ego ille (non enim mihi videor insolenter gloriari cum de me apud te loquor, in ea praesertim epistula quam nolo aliis legi), idem, inquam, ego recreavi adflictos animos bonorum, unumquemque confirmans, excitans; insectandis vero exagitandisque nummariis iudicibus omnem omnibus studiosis ac fautoribus illius victoriae παραρησίαν eripui; Pisonem consulem nulla in re consistere umquam sum passus, desponsam homini iam Syriam ademi; senatum ad pristinam suam severitatem revocavi atque abiectum excitavi; Clodium praesentem fregi in senatu cum oratione perpetua plenissima gravitatis tum altercatione eius modi (ex qua licet pauca degustes; nam cetera non possunt habere eandem neque vim neque venustatem remoto illo studio contentionis quem ἀγῶνα vos appellatis):

Nam ut Id. Mai. in senatum convenimus, rogatus ego sententiam multa dixi de summa re publica, atque ille locus inductus a me est divinitus, ne una plaga accepta patres conscripti conciderent, ne deficerent; vulnus esse eius modi quod mihi nec dissimulandum nec pertimescendum videretur, ne aut ignorando stultissimi <aut metuendo ignavissimi> iudicaremur; bis absolutum esse Lentulum, bis Catilinam, hunc tertium iam esse a iudicibus in rem publicam immissum. »erras, Clodi. non te iudices urbi sed carceri reservarunt neque te retinere in civitate sed exilio privare voluerunt. quam ob rem, patres conscripti, erigite animos, retinete vestram dignitatem. manet illa in re publica bonorum consensus; dolor accessit bonis viris, virtus non est imminuta; nihil est damni factum novi, sed quod erat inventum est. in unius hominis perditum iudicio plures similes reperti sunt.« sed quid ago? paene orationem in epistulam inclusi. redeo ad altercationem.

Surgit pulchellus puer, obicit mihi me ad Baias fuisse. falsum, sed tamen

»quid? hoc simile est« inquam »quasi in operto dicas fuisse?« – »quid« inquit »homini Arpinati cum aquis calidis?« – »narra« inquam »patrono tuo, qui Arpinatis aquas concupivit« (nosti enim Marianas). »quousque« inquit »hunc regem feremus?« – »regem appellas« inquam, »cum Rex tui mentionem nullam fecerit?« – ille autem Regis hereditatem spe devorarat. »domum« inquit »emisti.« – »putes« inquam »dicere "iudices emisti."« »iuranti« inquit »tibi non crediderunt.« – »mihi vero« inquam »XXV iudices crediderunt, XXXI, quoniam nummos ante acceperunt, tibi nihil crediderunt.« magnis clamoribus adfluctus conticuit et concidit.

Noster autem status est hic: apud bonos iidem sumus quos reliquisti, apud sordem urbis et faecem multo melius quam reliquisti. nam et illud nobis non obest, videri nostrum testimonium non valuisse; missus est sanguis invidiae sine dolore, atque etiam hoc magis quod omnes illi fautores illius flagiti rem manifestam illam redemptam esse a iudicibus confitentur. accedit illud, quod illa contionalis hirudo aerari, misera ac ieiuna plebecula, me ab hoc Magno unice diligi putat; et hercule multa et iucunda consuetudine coniuncti inter nos sumus, usque eo ut nostri isti commissatores coniurationis, barbatuli iuvenes, illum in sermonibus Cn. Ciceronem appellent. itaque et ludis et gladiatoribus mirandas ἐπισημασίας sine ulla pastorica fistula auferebamus.

Nunc est expectatio comitiorum; in quae omnibus invitis trudit noster Magnus Auli filium, atque in eo neque auctoritate neque gratia pugnat sed quibus Philippus omnia castella expugnari posse dicebat in quae modo asellus onustus auro posset ascendere. consul autem ille δευτερεύοντος histrionis similis suscepisse negotium dicitur et domi divisores habere. quod ego non credo, sed senatus consulta duo iam facta sunt odiosa quae in consulem facta putantur, Catone et Domitio postulante, unum, ut apud magistratus inquiri liceret, alterum, cuius domi divisores habitarent, adversus rem publicam. Lurco autem tribunus pl., qui magistratus simultatem cum lege Aelia iniit, solutus est et Aelia et Fufia ut legem de ambitu ferret quam ille bono auspicio claudus homo promulgavit. ita comitia in a. d. VI Kal. Sext. dilata sunt. novi est in lege hoc, ut qui nummos in tribu pronuntiarit, si non dederit, impune sit, sin dederit, ut quoad vivat singulis tribubus HS CI CI CI debeat. dixi hanc legem P. Clodium iam ante servasse; pronuntiare enim solitum esse et non dare. sed heus tu, videsne consulatum illum nostrum, quem Curio antea ἀποθέωσιν vocabat, si hic

factus erit, fabam mimum futurum? qua re, ut opinor, φιλοσοφητέον, id quod tu facis, et istos consulatus non flocci facteon.

Quod ad me scribis te in Asiam statuisse non ire, equidem malletm ut ires, ac vereor ne quid in ista re minus commode fiat; sed tamen non possum reprehendere consilium tuum, praesertim cum egomet in provinciam non sim profectus.

Epigrammatis tuis, quae in Amaltheo posuisti, contenti erimus, praesertim cum et Thyillus nos reliquerit et Archias nihil de me scripserit; ac vereor ne, Lucullis quoniam Graecum poëma condidit, nunc ad Caecilianam fabulam spectet.

Antonio tuo nomine gratias egi eamque epistulam Mallio dedi – ad te ideo antea rarius scripsi quod non habebam idoneum cui darem nec satis sciebam quo darem. valde te venditavi.

Cincius si quid ad me tui negoti detulerit, suscipiam. sed nunc magis in suo est occupatus, in quo ego ei non desum. tu, si uno in loco es futurus, crebras a nobis litteras exspecta; sed pluris etiam ipse mittito. velim ad me scribas cuius modi sit Ἀμαλθειῶν tuum, quo ornatu, qua τοποθεσία, et, quae poëmata quasque historias de Ἀμαλθείᾳ habes, ad me mittas. libet mihi facere in Arpinati. ego tibi aliquid de meis scriptis mittam. nihil erat absoluti.

I,18

Ovo pismo, pisano par nedelja posle Ciceronovog 46. rođendana, otkriva jednog umornog i zabrinutog čoveka. Ciceron dolazi do zaključka da su razmere korupcije u državi takve da je ugrožen sam njen opstanak. Epilog prethodne godine za Cicerona je katastrofalan: Publije Klodije, podmitivši sudije, oslobođen je optužbe za sknavljenje u slučaju Bona Dea, a rimski vitezovi raskinuli su koaliciju sa senatom uvređeni donošenjem zakona protiv korupcije u sudstvu, koji je obuhvatio i njih. Time su narušena dva načela Ciceronove politike – *senatus auctoritas* i *concordia ordinum* – što on nastoji da spreči privremenim zbližavanjem s Pompejem i delimičnim podržavanjem Flavijeovog agrarnog zakona, ali uzalud. Katon Utički tvrdoglavo nastavlja da napada vitezove, Klodije započinje akciju prelaska u plebejce, Pompej gleda kako da obezbedi zemlju svojim veteranima, Cezar u pozadini radi na stvaranju triumvirata, a na ostatku političke scene vlada ili apatija ili korupcija. Sve to Cicerona navodi da jetkom igrom reči zaključí: πολιτικός ἀνὴρ οὐδ' ὄναρ – ovde političara nema ni u snu.

Znaj da mi u ovom času najviše nedostaje neko s kim bih mogao da podelim sve brige koje me more, neko razborit kome je iskreno stalo do

mene, pred kime u razgovoru ne bih morao da se pretvaram, usiljeno smeškam i krijem svoje pravo raspoloženje. Takav je moj dragi brat, čovek krajnje prijemčiv i otvorena srca, ali on nije tu. Onaj Metel i nije čovek nego »kameni sprud i pustinja gola«. ⁴⁶ A ti, koji si mi toliko puta svojom rečju ili savetom olakšao brige i teskobe, moj oslonac u javnom životu i osoba od najvećeg poverenja kod kuće, saučesnik u svim mojim razgovorima i planovima – gde si sada ti? Toliko sam usamljen da nešto malo rasonode i oduška nalazim samo u društvu žene, ćerkice i mog slatkog Marka. Sva ona salonska prijateljstva koja mi hrane sujetu, kakvim god sjajem zračila u javnosti, ostavljaju me potpuno ravnodušnim. Kuća mi je od ranog jutra dupke puna, na forum redovno silazim okružen gomilom »prijatelja«, a u svoj toj rulji ne mogu naći nijednoga s kojim bih se slobodno našalio ili kome bih se prijateljski požalio. Eto, zato te tako željno iščekujem i, štaviše, insistiram da dođeš. Mnogo toga me uznemirava i brine, no samo kada bi ti bio tu, verujem da bi mi jedna jedina šetnja i razgovor s tobom bili dovoljni da sve to izbacim iz sebe.

O svemu onome što me u privatnom životu tišti i muči neću ti reći ništa, jer ne želim to da iznosim na videlo u pismu i poveravam nepoznatom pismošiši. ⁴⁷ Ali nemoj se uzrujavati, nije u pitanju ništa strašno, premda mi vrlo uporno dosađuje i ne dâ se ublažiti, jer nedostaje prijateljske reči ili saveta koji bi to učinili. Što se države tiče, u njoj doduše još ima života, ali joj, po ko zna koji put, ono što je prvobitno

⁴⁶ To bi mogao biti konzul Metel Celer, ali je nejasno zašto bi Ciceron njega pominjao u datom kontekstu, budući da njih dvojica u to vreme nisu bili bliski prijatelji. Umesto Metela možda se na ovom delimično oštećenom mestu krilo neko drugo ime, o čemu v. Shackleton Bailey, 329–30. Brojna, prilično maštovita čitanja, koja isključuju da se uopšte radi o imenu čoveka, padaju u vodu zbog fraze *non homo sed* (»nije čovek nego«), koja eksplicitno upućuje na to da se radi o konkretnoj osobi. Metafora *litus atque aer et solitudo mera* (doslovno »obala, vazduh i pustinja gola«) ima da ukaže na Metelovu tobožnju bezosećajnost, a smatra se da je reč o fragmentu iz nekog pesničkog dela, moguće iz Akcijeovog Filokteta. Za razliku od Shackleton Baileyja, Tyrrell i Purser (227–8) smatraju da je sasvim moguće da se ovde radi o Metelu.

⁴⁷ Možda su u pitanju problemi s Pomponijom (Shackleton Bailey, 330), ili sa dugovima, ili pak rastući sukob s Klodijem (Tyrrell i Purser, 228), a možda i sve to zajedno. U svakom slučaju, očito nešto dovoljno delikatno da Ciceron ispolji svoju, kako se zbivanja komplikuju, sve veću predostrožnost i nepoverljivost spram iznošenja pojedinosti u pisanoj formi.

bilo melem sada zadaje rane. Kako bih ti u najkraćem sažeo šta se sve ovde zbilo otkako si otišao? Stvar je doterala dotle da zavapiš kako rimskoj državi više nema spasa. Naime, uvodne scene Klodijeve drame počele su, rekao bih, baš posle tvog odlaska. U celoj toj stvari ja sam – tako mi se barem činilo – ugrabio priliku da hirurški odstranim samovolju nekih ovde i da malo zauzdam omladinu, te sam nastupio žestoko i dao sve od sebe, ali ne iz mržnje prema bilo kome, nego u nadi da ću društvu, ako već ne mogu da ga dovedem u red, moći makar da pružim prvu pomoć. Državu je ugrozilo korumpirano i razvratno sudstvo. Pogledaj do čega je to dovelo: za konzula nam je nametnut tip kojeg niko osim nas filozofski nastrojenih ne može očima da podnese. Kakav šamar! Iako je senat doneo ukaz o podmićivanju sudstva, nije izglasao nikakav zakon. Na senat je izvršen pritisak da od toga odustane, a gospoda rimski vitezovi povukli su se uvređeni onom odredbom »svi koji su za sudske usluge [sc. primali mito] itd.«⁴⁸ Tako su prošle godine srušena dva stuba republike koja sam ja svojim rukama podigao: autoritet senata je uništen, sloga među staležima poremećena. A sada nam još predstoji i ova bajna godina. Ona je počela tako što godišnja svetkovina boginje mladosti nije održana, budući da je Memije inicirao ženu Marka Lukula u svoje sopstvene misterije.⁴⁹ To je dični Menelaj teško podneo i razveo se. No, to nije sve: dok se onaj mitski pastir sa Ide ograničio na to da vuče za uši samo Menelaja, ovaj naš moderni Paris rešio je da napravi rogonju i od Agamemnona.⁵⁰

⁴⁸ Početak senatske odredbe donete povodom podmićivanja sudstva. Vitezovi su uvređeni jer je odredba obuhvatila i njih. Još jedan važan razlog raskida sa senatom je neuspeh vitezova da izdejtstvuju poništenje ugovora o koncesijama na prikupljanje poreza u Aziji, koje im nisu donele očekivane rezultate.

⁴⁹ Boginja mladosti, Juventus ili Juventas, poštovana je u Rimu kao pokroviteljica muške omladine. Godine 191. jedan od pripadnika roda Lukula osvetio je hram ovoj boginji u spomen na omladinu koja se borila u Drugom punskom ratu i ustanovio godišnju svetkovinu, koju su otada priređivali isključivo članovi ovoga gensa (Liv. 36,36,5). Smisao Ciceronove metafore o Memiju i ženi Marka Lukula, verujemo, dovoljno je jasan. Gaj Memije, iz ugledne senatorske porodice, bio je u to vreme kulrski edil. Cenjen kao govornik i pesnik-neoterik, ostao je pre svega upamćen kao čovek kome je Lukrecije posvetio svoj spev *De rerum natura*.

⁵⁰ Trojanski kraljević Paris oteo je Menelaju ženu Helenu i time ga ponizio, ali njegovog brata Agamemnona nije ničime uvredio. Memije je, za razliku od njega,

Ima neki Gaj Herenije, narodni tribun, kojeg ti verovatno i ne poznaješ (mada ga možda i znaš jer ste iz iste tribe, a njegov otac Sekst običavao je da deli mito po vašoj tribi)⁵¹. E, taj Herenije sad pokušava da Publija Klodija prevede u plebejce, pa čak predlaže da o tome glasa čitav narod na Marsovom polju.⁵² Ja sam njega u senatu dočekaio onako kako umem, ali taj ti je neviđeni debelokožac.

Metel je sjajan konzul i privržen mi je, ali se kompromitovao kada je, tek reda radi, u vezi s Klodijem predložio isto što i Herenije.⁵³ Ali tek Aulov sin – bože, kakav je to beskičmenjak i beda od vojnika! Taj i nije zaslužio drugo nego da Palikanu podmeće obraz i svakodnevno trpi njegove packe!⁵⁴ Flavije je predložio prilično popularski agrarni zakon,

ponizio oba brata: Marka Lukula time što mu je, poput mitskog Parisa, obljudio ženu, a čime je tačno uvredio njegovog brata Lucija, Ciceron ovde ne kaže. Poznat je njegov dugogodišnji sukob s Lukulima: još kao tribun 66. godine krivično je gonio Marka, dok se godinama protivio Lucijevom zahtevu da mu se odobri trijumf posle pohoda na istok. Tyrrell i Purser (230) drže da Ciceron ovde aludira na sukob Memija i Lucija Lukula oko trijumfa, dok Shackleton Bailey (331–2) misli drugačije: trijumf je izveden dve i po godine ranije i već je uveliko zastarela tema; čini se, međutim, da je Memije uspeo da zavede i Lucijevu ženu Serviliju, inače poznatu po raspuštenosti (Plut. *Cat. Min.* 24; Luc. 38), i da Ciceron ovde aludira na to.

⁵¹ Kandidati za visoke magistrature angažovali su ljude, takozvane *divisores*, da u njihovo ime podmićuju birače po svojim tribama.

⁵² Da bi mogao da se kandiduje za narodnog tribuna, Klodije je po zakonu morao da se odrekne svog patricijskog roda i pređe u plebejce. To se moglo postići adopcijom bivšeg patricija od strane nekog plebejca (što se u Klodijevom slučaju na kraju i desilo) ili donošenjem posebnog zakona koji bi dozvolio takav transfer. Klodije preko Herenija pokušava ovo drugo.

⁵³ Metel je Klodijev zet i zato oseća potrebu da, makar formalno, podrži Herenijev predlog. Spominjanje Marsovog polja ukazuje na to da je Herenije zahtevao centurijatsku skupštinu, koja bi u vidu plebiscita izglasala poseban zakon za Klodijev prelazak u plebejce.

⁵⁴ »Beda od vojnika« (*sine animo miles*): drugi konzul, Aulov sin Lucije Afranije, svojevremeno je služio kao oficir u Pompejevoj vojsci na istoku i Ciceron ovde aludira na to, premda nemamo nikakvih pouzdanih osnova za pretpostavku da je bio loš kao vojnik. Marko Lolije Palikan: čovek niska roda i rđava karaktera (Val. Max. 3,8,3), svojevremeno agitator protiv Sulinog režima. Ličnost od izvesne političke težine u to vreme, bio je huškač rulje i »više brbljiv nego rečit« (Quint. *Inst.* 4,2,2).

otpilike onakav kakav je bio Plotijev.⁵⁵ Okreni-obrni, pravog državnika ovde ni u snu ne možeš naći. To je mogao biti moj prijatelj Pompej (jer sad smo zbilja prijatelji, to da znaš), ali on pažljivo čuva svoju ljubljenu trijumfalnu togu držeći jezik za zubima.⁵⁶ Kras, opet, ni da zucne ništa što bi mu okrnjilo popularnost. Ostali su stara priča: toliko su glupi da misle kako će zadržati svoje ribnjake sve i da država propadne. Jedan jedini koji nešto pokušava je Katon, ali i on, čini mi se, više ide tvrdoglavošću i srcem nego promišljeno i razumom.⁵⁷ Već treći mesec maltretira one nesrećne publikane, s kojima je nekada bio u ljubavi, i ne dozvoljava senatu da im odgovori na zahtev.⁵⁸ Tako su nam u rešavanju ostalih problema vezane ruke sve dok ne odgovorimo publikanima, što znači da će verovatno biti odložena i raspodela poslanstava.

Sad vidiš kakvi nas vetrovi gone. A ti, ako u svemu ovome što sam napisao pročitaš i ponešto između redova, nakani se pa nam ponovo dođi. Iako su okolnosti pod kojima te zovem takve da bi svako razuman od njih bežao, ti gledaj da se, uprkos svim neprijatnostima, meni za ljubav ipak pojaviš. Za popis svoje imovine ne brini: ja ću se postarati da se svuda istakne i objavi kako ćeš u vreme cenzusa biti tu. Ipak, pojaviti se pri samom kraju cenzure u stilu je ovejanih trgovaca.⁵⁹ Zato se potruđi

⁵⁵ Lucije Flavije, Pompejev kadar, tribun te godine i pretor 58. Agrarni zakon koji je predložio predviđao je dodelu zemljišnih poseda ne samo Pompejevim veteranima, već i velikom broju siromašnih plebejaca, čime se želelo podstaći izglasavanje zakona. Plotijev zakon na koji se ovde misli donet je 89. godine na predlog tribuna Marka Plotija Silvana, ili možda 70. na predlog jednog drugog Plotija, takođe tribuna.

⁵⁶ Pompeju je zakonom iz 63, donesenim na Cezarov podsticaj, a uz Katonovo protivljenje, bilo dozvoljeno da na gladijatorskim igrama i pozorišnim predstavama nosi trijumfalna znamenja, što je on, doduše, iskoristio samo jedanput. Jako mu je stalo, međutim, da se ne zameri onima koji su mu te privilegije omogućili, što Ciceron ovde osuđuje prezrivim deminutivom *togulam suam* (»onu svoju togicu«).

⁵⁷ Marko Porcije Katon, tribun 62, »Don Kihot rimske aristokratije« (Mommsen), simbol rimskog konzervativizma. Vatreni protivnik Pompeja i kasnije Cezara, izvršio 46. samoubistvo u Utici i time steći nadimak Utički.

⁵⁸ Reč je o zahtevu za poništenje ugovora o prikupljanju poreza u Aziji.

⁵⁹ Rimski građanin morao je da bude lično prisutan u vreme procene njegove imovine, ili da umesto njega tu bude upravnik njegovog poseda. U protivnom, cenzori su imali ovlašćenje da imovinu procene proizvoljno visoko, bez prava građanina da na

Jelena Savić, Milica Kisić, Noel Putnik

pa dodi što pre. Pozdrav. Dvadeseti januar, za konzulata Kvinta Metela i Lucija Afranija.

Nihil mihi nunc scito tam deesse quam hominem eum quocum omnia quae me cura aliqua adficiunt una communicem, qui me amet, qui sapiat, quicum ego cum loquar nihil fingam, nihil dissimulem, nihil obtegam. abest enim frater ἀφελέστατος et amantissimus. Metellus non homo sed »litus atque aër« et »solitudo mera«. tu autem qui saepissime curam et angorem animi mei sermone et consilio levasti tuo, qui mihi et in publica re socius et in privatis omnibus conscius et omnium meorum sermonum et consiliorum particeps esse soles, ubinam es? ita sum ab omnibus destitutus ut tantum requietis habeam quantum cum uxore et filiola et mellito Cicerone consumitur. nam illae ambitiosae nostrae fucosaeque amicitiae sunt in quodam splendore forensi, fructum domesticum non habent. itaque cum bene completa domus est tempore matutino, cum ad forum stipati gregibus amicorum descendimus, reperire ex magna turba neminem possumus quocum aut iocari libere aut suspirare familiariter possimus. qua re te exspectamus, te desideramus, te iam etiam arcessimus. multa sunt enim quae me sollicitant anguntque, quae mihi videor auris nactus tuas unius ambulationis sermone exhaurire posse.

Ac domesticarum quidem sollicitudinum aculeos omnis et scrupulos occultabo neque ego huic epistulae atque ignoto tabellario committam. atque hi (nolo enim te permoveri) non sunt permolesti, sed tamen insident et urgent et nullius amantis consilio aut sermone requiescunt; in re publica vero, quamquam animus est praesens, tamen vulnus etiam atque etiam ipsa medicina efficit. nam ut ea breviter quae post tuum discessum acta sunt colligam, iam exclames necesse est res Romanas diutius stare non posse. etenim post profectionem tuam primus, ut opinor, introitus fuit fabulae Clodiana, in qua ego, nactus, ut mihi videbar, locum resecaendae libidinis et coërcendae iuventutis, vehemens flavi et omnis profudi viris animi atque ingeni mei, non odio adductus alicuius sed spe non corrigendae sed sanandae civitatis.

Adflicta res publica est empto constupratoque iudicio. vide quae sint postea consecuta. consul est impositus is nobis quem nemo praeter nos

tu procenu uložī žalbu. Iskusni trgovci imali su običaj da prijavljuju imovinu u poslednjem času kako im se ne bi obračunalo manje ili više nego što stvarno imaju.

philosophos aspicere sine suspiritu posset. quantum hoc vulnus! facto senatus consulto de ambitu, de iudiciis, nulla lex perlata; exagitatus senatus, alienati equites Romani quod erat »qui ob rem iudicandam«. sic ille annus duo firmamenta rei publicae per me unum constituta evertit; nam et senatus auctoritatem abiecit et ordinum concordiam disiunxit. instat hic nunc annus egregius. eius initium eius modi fuit ut anniversaria sacra Iuventatis non committerentur; nam M. Luculli uxorem Memmius suis sacris initiavit. Menelaus aegre id passus divortium fecit. quamquam ille pastor Idaeus Menelaum solum contempserat, hic noster Paris tam Menelaum quam Agamemnonem liberum non putavit.

Est autem C. Herennius quidam, tribunus pl., quem tu fortasse ne nosti quidem; tametsi potes nosse, tribulis enim tuus est, et Sextus, pater eius, nummos vobis dividere solebat. is ad plebem P. Clodium traducit idemque fert ut universus populus in campo Martio suffragium de re Clodi ferat. hunc ego accepi in senatu ut soleo, sed nihil est illo homine lentius.

Metellus est consul egregius et nos amat, sed imminuit auctoritatem suam quod habet dicis causa promulgatum illud idem de Clodio. Auli autem filius, o di immortales! quam ignavus ac sine animo miles! quam dignus qui Palicano, sicut facit, os ad male audiendum cottidie praebeat! agraria autem promulgata est a Flavio, sane levis, eadem fere quae fuit Plotia. sed interea πολιτικός ἀνήρ οὐδ' ὄναρ quisquam inveniri potest. qui poterat, familiaris noster (sic est enim, volo te hoc scire) Pompeius, togulam illam pictam silentio tuetur suam. Crassus verbum nullum contra gratiam. ceteros iam nosti; qui ita sunt stulti ut amissa re publica piscinas suas fore salvas sperare videantur. unus est qui curet, constantia magis et integritate quam, ut mihi videtur, consilio aut ingenio, Cato; qui miseros publicanos, quos habuit amantissimos sui, tertium iam mensem vexat neque iis a senatu responsum dari patitur. ita nos cogimur reliquis de rebus nihil decernere, ante quam publicanis responsum sit. qua re etiam legationes reiectum iri puto.

Nunc vides quibus fluctibus iactemur; et si ex iis quae scripsimus tanta etiam a me non scripta perspicias, revise nos aliquando, et, quamquam sunt haec fugienda quo te voco, tamen fac ut amorem nostrum tanti aestimes ut eo vel cum his molestiis pervenire velis. nam ne absens censeare curabo edicendum et proponendum locis omnibus; sub lustrum autem censeris germani negotiatoris est. qua re cura ut te quam primum videamus. vale.

XI Kal. Febr. Q. Metello L. Afranio coss.

Sadržaj sveske 31 (1/2005)

BORIS PENDELJ Sme li govornik da iskaže bes i prezir?	5
DRAGANA DIMITRIJEVIĆ Portret Publija Klodija u Ciceronovoj besedi <i>Pro Sestio</i>	13
JELENA SAVIĆ, MILICA KISIĆ, NOEL PUTNIK Tri Ciceronova pisma Atiku	31
NOEL PUTNIK Upotreba grčkog jezika u Ciceronovim pismima Atiku	53
MILICA KISIĆ Ego tecum tamquam mecum loquor (Cic. <i>Att.</i> VIII.14): O jeziku Ciceronove prepiske sa Atikom	66
JELENA SAVIĆ Zašto <i>Teucris</i> (Cic. <i>Att.</i> I.12–14)?	73